

## Rəsul Rza və Rabindranat Taqor

**Pərvin Nurəliyeva**

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Azərbaycan.

E-mail: nuraliyevaparvin@gmail.com

**Annotasiya.** Məqalədə çağdaş Azərbaycan poeziyasının yaradıcısı Rəsul Rza yaradıcılığında Rabindranat Taqorun yeri öyrənilir. Taqor müasir hind ədəbi-bədii, fəlsəfi-estetik fikrində böyük xidmətləri olan yazardır. Rəsul Rza Taqor yaradıcılığına aid bir neçə əsəri Azərbaycan dilinə tərcümə edib. Taqor Azərbaycan ədəbi mühitində sevilərək oxunan bir imzadır. Bu məqalədə, həmçinin ədəbiyyatşünas alimlərimizin Taqora həsr etdiyi araşdırma yazılardan da bəhs olunmuşdur.

**Açar sözlər:** komparativistika, hind ədəbiyyatı, ədəbi əlaqə, bədii-estetik dəyər, tərcümə

**Məqalə tarixçəsi:** göndərilib – 16.10.2022; qəbul edilib – 27.10.2022

## Rasul Rza and Rabindranath Tagore

**Parvin Nuraliyeva**

Doctor of Philosophy in Philology

Azerbaijan State Pedagogical University. Azerbaijan.

E-mail: nuraliyevaparvin@gmail.com

**Abstract.** The article explores the place of Rabindranath Tagore in the works of Rasul Rza, the creator of modern Azerbaijani poetry. Tagore is a writer who has made great contributions to modern Indian literary, artistic, philosophical and aesthetic thought. Rasul Rza translated several works by Tagore into Azerbaijani. Tagore is a signature that is loved and read in the Azerbaijani literary environment. This article also discusses the research articles dedicated to Tagore by our literary scholars.

**Keywords:** comparative studies, Indian literature, literary connection, artistic and aesthetic value, translation

**Article history:** received – 16.10.2022; accepted – 27.10.2022

### Giriş / Introduction

Çağdaş dünya nəzəri-estetik fikrində ədəbi-bədii dəyərlərin ədəbi əlaqələr, ədəbi təsir müstəvisində araşdırılması xüsusilə diqqəti cəkməkdədir. Son illərin tədqiqatları göstərir ki, komparativistika ədəbiyyatın və düşüncə adamlarının arasındakı ənənəvi sərhədləri uçuraraq bədii irsin, kulturoloji fikrin sərhədsizliyi içərisində dəyərləndirməsini şərtləndirir. Bu proseslər bir daha onu göstərir ki, bir-birinə qaynayıb-qarışmaqda, çulğalaşmaqda olan ədəbi prosesin gerçək mənzərəsini yaratmaq üçün sözügedən məqamları izləyib dəyərləndirmək fikir adamlarımızın dünya söz sənətinə verdiyi töhfəni təhlil edib öyrənmək qədər əhəmiyyətlidir. XX yüzilliyin işıqlı simalarından olan, çağdaş şeirin yaradıcısı Rəsul Rzanın qələmində Rabindranat Taqor imzası da məhz bu ədəbi əlaqələrin bariz örnəyi kimi dəyərləndirilməkdədir.

“Rəsul Rza yalnız doğma dilində yeni bədii forma yaratdığına görə deyil, həm də mükəmməl tərcüməçiliyinə, özünəməxsus şəkildə düşündüyünə və duyduğuna, dünyanı və hadisələri dərk etdiyinə görə novatordur” – deyirdi Arseni Tarkovski... [3]

### Əsas hissə / Main Part

Xalq şairi, o zamanlar “Asiya və Afrika ölkələri ilə Azərbaycan Həmrəylik Komitəsinin sədri işləyən görkəmli ədib Rəsul Rza Rabindranat Taqorun “Bağban” kitabına yazdığı “Hind xalqının böyük nəğməkarı” adlı ön sözdə vurğulayır ki, “Əbu Əli İbn Sina, Leonardo da Vinçi, Lomonosov, Höte kimi, Taqor da çoxşaxəli nadir bir dahi idi. Lakin Taqorun ölməzliyi onun ədəbi yaradıcılığı ilə – romanları, poemaları, şeirləri, hekayələri, səhnə əsərləri ilə bağlıdır. Onun əsərləri, o cümlədən “Fələkət” və “Qora” adlı məşhur romanları bir sıra dillərə tərcümə edilmişdir. Dünyanın bir çox ölkələrində milyonlarla oxucu Taqoru onun kiçik lirik parçalardan ibarət olan “Gitancala”, “Bağban” və “Köçən quşlar” adlı kitabları ilə də tanıyırlar. Hələ XX əsrin əvvəllərində Avropa dillərinə tərcümə olunan bu mənsur şeirlər Qərb oxucularını sarsıtdı. 1912-ci ildə Taqora “Gitancala” kitabı üçün Nobel mükafatı verildi. “Bağban” dünyanın, demək olar ki, bütün dillərində nəşr olundu” [4].

Akademik Məmməd Arif yazır ki, “Taqorun hər bir əsərində hind xalqının ürəyi çırpınır, köləlikdən, dini mövhumatdan, müstəmləkə zəncirindən xilas olmaq istəyən insanların hiss və arzuları oxunur. Bu böyük vətənpərvərin əsərləri hind xalqının bir əsrlik zəngin tarixinin güzgüsüdür” [1].

Böyük milli və bəşəri duyğularla, vətənpərvər ideyalarla yaşayan Rabindranat Taqor 1901-ci ildə öz vəsaiti hesabına Bolpur şəhərində məktəb açır və orada müəllimlik edir. 20 il sonra, 1921-ci ildə isə Taqor Hindistanda ilk milli universitetin təməlini qoyur. Bu universitetin fəaliyyəti üçün R.Taqor bütün gəlirlərini və Nobel mükafatını yaratdığı universitetə bağışlayır.

Rəsul Rza yazır ki, “Rabindranat Taqorun atası xalq maarifi uğrunda yorulmadan çalışan bir müəllim idi. O, Şantiniketonda öz atasının malikanəsində yeni tipli universitet, xalq məktəbi yaratmışdı. O, Benqal dilinin qrammatikasını, qədim Sanskrit mətnlərini, hind musiqisinin tarixini və bir çox başqa dərin elmi əsərlər yaratmış görkəmli alim idi. Onun nəğmələri, musiqili dramları hələ də hind xalqının qulağını oxşayır. Onun rəsm əsərləri bir çox ölkələrdə müvəffəqiyyətlə nümayiş etdirilmişdir. Rabindaranat Taqor məşhur rəssam və bəstəkar, şair, vətəndaş ziyalı, ictimai xadim idi” [4].

Ədibin 1912-ci ildə “Qitancali” (Qurban mahnıları) adlı şeirlər kitabı ingilis dilində nəşr olunur və kitab Nobel mükafatına layiq görülür. Taqorun “Canaqanamana” (“Xalqın ruhu”) adlı məşhur mahnı-şeyri isə 1911-ci ildən Hindistanın rəsmi himni kimi qəbul olunub. Ölümündən bir neçə gün əvvəl yazdığı “Mədəniyyətin böhranı” adlı məqaləsində Taqor İngiltərənin işğalçılıq siyasətini belə damğalayır: “Fələyin çərxi tərsinə dönüb, bu yaxınlarda ingilisləri Hindistandan çıxmağa məcbur edəcəklər. Amma onlar özlərindən sonra Hindistanda nə qoyub gedəcəklər? Onların iki yüz illik hakimiyyətinin seli axıb getdikdən sonra yerdə nə qədər üfunətli çirkab və palçıq qalacaqdır” [2].

R.Taqor yaradıcılığa şair kimi başlayıb. İlk şeirlər kitabı – “Axşam mahnıları” 1884-cü ildə işıq üzü görüb. Sonralar onun “Səhər mahnıları”, “Qızıl qayıq”, “Çitra”, “Qaçqın”, “Yol ayrıcında”, “Son”, “İntibah”, “Sağalma”, “Bağban”, “Köçən quşlar”, “Durna qatarı” adlı poeziya kitabları nəşr edilib. Dramaturgiya sahəsində R.Taqor “Qurban”, “Raca”, “Poçta”, “Açılmış bənd”, “Zahid”, “Rəqqasənin məhəbbəti”, “Payız bayramı”, “Çandalika”, “Subaylar klubu” və digər pyesləri ilə məşhurlaşıb. R.Taqor daha çox hekayə, povest və roman ustası kimi tanınıb. Onun məşhur romanları bunlardır: “Fələkət”, “Fora”, “Ev və dünya”, “Sözdə qum”, “Son poema”, “Üç nəsil”, “Dörd hissə”. Hindistanın ən tanınmış nasirləri belə R.Taqoru yaradıcılıq sahəsində öz müəllimi kimi qəbul ediblər və edirlər. Öz əsərlərində, çoxsaylı hekayə və romanlarında R.Taqor Hindistanın sadə adamlarının həyatını qələmə almış, onların kədəri və sevinci barədə yazmış, Benqal ədəbiyyatında nəsr janrının inkişafına təkan vermiş, bir sıra məşhur lirik şeir və poemaları ilə siyasi lirikanın qiymətli incilərini yaratmışdır.

Rəsul Rza yazır: “Bağban” dərin fəlsəfi fikrə və yüksək emosional təsirə malik olan parlaq və incə bir əsərdir. Bu əsərdə qəlbimizi titrədən, bizi düşündürən, sarsıdan parçalar vardır. Lakin “Bağban”da elə parçalar var ki, bizə qərribə anlaşılmaz gəlir, ilk baxışdan, biz onların fəlsəfi-emosional ruhunu qavraya bilmirik. Bu, onunla əlaqədardır ki, Taqorun bütün yaradıcılığı, xüsusilə də mənsur şeirləri hind xalqının həm bugünkü təkrarsız təfəkkür formaları ilə, həm də min illik

Hindistan ənənələri ilə, qədim mətnlərlə bağlı dastanları ilə, fəlsəfi və dini görüşlərlə bağlıdır. Əlbəttə, bəzi hallarda biz bu görüşlərlə razılaşa bilmirik, bəzən onlar çox mürəkkəb, bəzən də dolaşlıq, bəzən də uşaqcasına sadə, sentimental formalarda ifadə olunur. Lakin “Bağban”dakı ədəbi bəşəri hisslərlə aşılənmiş, qüdrətli sənətkar qələmi ilə yazılmış, incə şair zövqü ilə cilalanmış səhifələri bu kitabı dünya ədəbiyyatının ölməz abidələri sırasına qoyur” [4].

Bir məqamı da qeyd edək ki, “Bağban” kitabına daxil olunmuş əsərləri Azərbaycan dilinə görkəmli ədəbiyyat xadimləri Anar və Araz Dadaşzadə tərcümə etmişlər.

Rabindranat Taqorun bütün yaradıcılığından qırmızı xətt kimi keçən insanlar arasında ünsiyyəti və bağlılığı möhkəm tellərlə qurmaq ideyasıdır. Ədib öz əsərlərində barış və dostluğun rəmzinə çevrilmişdir.

“Şeiri təhlil etmək onu yazmaqdan daha çətindir” – deyirdi Xətib Təbrizi. İndi Rəsul Rzanın Rabindranat Taqordan etdiyi “Mənsur şeir”in tərcüməsini oxuduqca belə qənaətə gəlmək olur ki, Taqor fikrinə Rəsul Rza qələmiylə ədəbi bəzək vurulub. Sanki ədib sözdən bənzərsiz bədii don biçib Taqorun misralarına...

*Dərin sükutundan sonra gecənin  
İlkin günəş qalxıb dedi sözünü.  
Torpaq ayılanda, heyrət içində  
Gündüzün qoynunda gördü özünü. [5]*

“Rənglər” silsiləsini yazan, milli poeziyamızda rəng çalarlarının harmoniyasını yaradan Rəsul Rza Taqoru tərcümə edəndə, sanki Şərq ədəbiyyatının – hind ədəbiyyatının rəng obrazlılığını sözə köçürür, şeirə nəqş edir... Şeirdəki buludların naxış salmağı, göyə ad yazmağı kimi metaforalar həm maraqlı bədii fiqur kimi, həm də misraların ahəngi ilə yadda qalır.

*Buludlar hər an  
yüz rəngə çalan  
naxışlar salır  
Nə olar bir gün  
naxışlarıyla  
Sənin adını  
göyə yazsalar... [5]*

İç-dış həqiqət işığına boyanmış Rəsul Rza bəzən oxucusuna elə bir bədii parça təqdim edir ki, bunun öz yaradıcılığına aidliyi ilə tərcümə mətni olması fikri arasında qalırısan. Rəsul Rza düşüncəsində tərcümə orijinal mətn sanbalı daşıyır və hətta şairin öz şeirlərinin ruhu ilə yaxından səsleşir:

*Həqiqət işığında fənalığı görməkçin  
Necə var elə  
Yaxşılıq çırağını zülmətdə yandır  
Öz əllərinlə.  
Gün keçir gedir  
İz də buraxmır göylərdə bir an.  
Keçib getsə də,  
O bizimlədir yenə hər zaman.  
Meşələrin dəftərinə  
İmzasını qoyan bahar.  
Gəl mənim də qələmimi  
O yollara alıb apar. [5]*

Şərq bədii düşüncəsində, Ömər Xəyyamdan üzü bəri, o cümlədən də Taqor qələmində dünya faniliyinin sonu torpaq kimi səciyyələnir. Rəsul Rza tərcüməsində isə torpaq artıq obrazlaşır. Şair bu dünyada əbədi qalının, daimi olanın yalnız könül mülkünə sığdırılan nəsnələr olduğunu vurğulayır:

*Torpaq, torpaq olacaq  
Hər tərəfdə, hər yanda.  
Ancaq ürək sərvəti  
Qalacaqdır cahanda.* [5]

Rəsul Rzanın Rabindranat Taqor yaradıcılığı ilə bağlı tərcümələrində maraqlı bir məqam da odur ki, 1935-ci ildə nəşr olunmuş bu tərcümədə o dövrdəki dilimiz üçün Türkiyə türkcəsinin açıq təsiri hiss olunmaqdadır: “Məhəbbət, bənim qəlbim gecə-gündüz sənənlə görüş üçün çırpınır. Öylə bir görüş ki, hər şeyi udan bir ölümə bənzər. Bir tufan ki, bəni uzaqlara fırlat, nəyim varsa, hamısını al, rüyalarımı çalmağın yuxularımı sındır, bəndən mənim dünyamı al. Bu boşluqda, bu ruhun çırıd-çılpaqlığında gözlərinə bir vəhdət kimi birləşəlim. heyhat! Bənim arzum əbəddir. Bu birləşmə ümidi sənə deyilsə, nərdədir? Nərdədir tanrım! Bən onun əllərini tutmuş, onları bağrıma basıram. Onun əsiredici varlığı ilə qucağımı doldurmaq, onun şirin təbəssümlərini öz öpüşlərimlə çalmaq, öz gözlərimlə onun qaranlıq baxışlarını udmaq istəyirəm.

Uf, o hardadır? Kim ləicivərdliyi, səmənən ayıra bilər? Bən gözəlliyi dutmaq istəyirəm, o bənim əllərimdə bir iz buraxaraq süzülür, bəndən qaçır. Mən yorulmuşam, aldanmış geri qayıdırəm. Yalnız ruhun doqunmağa haqqı olduğu bir çiçəyə bədən necə toquna bilər? Sən nəğməni qurtar, o zaman ayrılıq. Gecə ayrılınca o gecəni unut. Mən kimi qucaqlamaq istəyirəm, royyalar heç zaman əsirlər tərəfindən yarılamazlar. Mənim səbirsiz əllərim boşluğu bağrıma basır, bundan köksüm parçalanır...” [5]

Taqor hind ədəbiyyatında hekayə janrının əsasını qoymuş, Benqal ədəbi dilinin inkişafında əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir. O, klassik hind-Benqal və Avropa ədəbiyyatından, habelə Hindistan xalqının milli azadlıq mübarizəsindən ilham almış, təkcə öz doğma xalqının deyil, bütün dünya xalqlarının yaratdıqları zəngin ədəbiyyat dünyasında silinməz izlər qoymuşdur.

Vətənpərvər ədib, vətəndaş ziyalı olan Taqorun xatirəsi təkcə hind və benqal xalqlarının deyil, Azərbaycan xalqı üçün də həmişə əziz olub. 1929-cu ildə professor Mikayıl Rəfilinin yazdığı “Rabindranat Taqorun “Fəlakət” romanı” məqaləsindən üzü bəri Azərbaycanda Taqor haqqında dəyərli araşdırma yazılar işıq üzü görmüşdür ki, onlardan Məmməd Arifin “Böyük hind ədibi”, Mir Cəlalın “Qoca Şərqin qocaman filosofu”, Cəfər Xəndanın “Hind xalqının böyük sənətkarı”, Məmmədəli Əsgərovun “R.Taqor”, Anarın “Rabindranat Taqor” məqalələrini xüsusilə qeyd etməliyik.

### **Nəticə / Conclusion**

Rəsul Rza “Bağban” kitabına yazdığı ön sözün sonunda qeyd edir ki, “Bu balaca kitab Azərbaycan xalqının dahi Hindistan sənətkarına məhəbbətinin ifadəsi xalqımızın böyük hind xalqına dostluq töhfəsidir.”

Fikirlərimizi ustadın həmin sözləri ilə yekunlaşdırır və bu qənaətə gəlirik ki, bütün dünyanın azadlıq, barış və ədalət simvolu, bəşəri ideyalar yazarı kimi tanıdığı Taqorun insanların qəlbində heykəlləşən humanist düşüncələrini, yaradıcılığını, varını bəşəriyyətin işığına çıxması üçün sərf edən fədai obrazını qədirbilən xalqımız tarixin heç bir dönəmində unutmayacaq.

### **Ədəbiyyat / References**

1. Akimova Elnarə, Dadaşzadə Araz. Məmməd Arif Dadaşzadə // Ədəbiyyat məcmuəsi. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun əsərləri. Xüsusi buraxılış, XXIV cild. Bakı: Elm və təhsil, 2013.

2. Arzumanlı Vaqif. Taqor və Azərbaycan, “525-ci qəzet”, 6 may 2017.
3. Arseni Tarkovski. Literaturnaya qazeta, may 1980.
4. Rza Rəsul. Seçilmiş əsərləri, 3 cildə. Bakı: Letterpress, 2010.
5. <http://rasulrza.musigi-dunya.az/terchumeler1/taqor.shtml>

---

## Расул Рза и Рабиндранат Тагор

### Парвин Нуралиева

Доктор философии по филологии

Азербайджанский Государственный Педагогический Университет. Азербайджан.

E-mail: nuraliyeparvin@gmail.com

**Резюме.** В статье определено место Рабиндраната Тагора в творчестве основоположника современной азербайджанской поэзии Расула Рзы. Тагору принадлежат большие заслуги в современной индийской литературно-художественной, философско-эстетической мысли. Расул Рза перевёл на азербайджанский язык несколько произведений из творчества Тагора. Тагор с любовью читаемый писатель в азербайджанской литературной среде.

В статье также приводятся исследовательские труды учёных-литературоведов, посвящённые Тагору.

**Ключевые слова:** компаративистика, индийская литература, литературная связь, художественно-эстетическая ценность, перевод